

ד"ר נסים אליקים

קרי וכתוב בפירושי הנצי"ב לתורה

קדושת הנוסח המקראי לתיבותיו ואותיותיו הצריכה מנגנון לשימור מיוחד של הטקסט עד כדי כך שהראשונים ספרו כל האותיות שבתורה¹. הסופר-הבלבל נזהר במלאכתו כי "מלאכת שמים היא, שמא אתה מחסר אות אחת או מיתר אות אחת. נמצאת מחריב את העולם כולו"². סמכותו המוחלטת של נוסח המסורה יוחסה למקור הסמכות העליון ביותר - "הלכה למשה מסיני"³. כיצד תתפרש איפוא תופעת הנוסח הכפול של הקרי והכתיב, לא רק בנביאים וכתובים אלא אף בחמשה חומשי תורה שנאמרו מפי הגבורה? האם תופעה זו אינה מערערת את סמכותו הבלעדית של הנוסח המקודש ומפנה לנוסחים אלטרנטיביים קיימים כנוסח השומרוני או נוסחי תרגום השבעים למיניהם, או לנוסחי המגילות הגנוזות במדבר יהודה? יתרה מזו, האם אין כאן מקום למבקרי הנוסח מבני ברית ושאינם בני ברית לשלוח ידם בנוסח המסורה ולעשות בו כאוות מוחם הקודח, כפי שאכן עשו המבקרים הנוצריים וראשוני המשכילים היהודיים באירופה⁴?

א. הסברים היסטוריוסופיים לתופעת הכתיב והקרי

רד"ק: "וגם אכתוב טעם כתיב וקרי, וקרי ולא כתיב כאשר אוכל לתת טעם לשניהם כל אחד ואחד במקומו. ונראה כי המילות האלה נמצאו כן, לפי שבגלות הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו, והחכמים יודעי המקרא מתו, ואנשי כנסת הגדולה החזירו התורה ליושנה, מצאו מחלוקת בספרים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם; ובמקום שלא השיגה דעתם על הבירור כתבו האחד ולא נקדו, או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים, וכן כתבו בדרך אחר מבפנים ובדרך אחר מבחוץ"⁵.

1. קדושין ל, ע"א.

2. עירובין יג, ע"א; סוטה כ, ע"א.

3. נדרים לו, ע"ב.

4. סקירה תמציתית על כך, ראה ש' ורגון, "שד"ל כחלוץ חוקרי המקרא היהודים" בתוך: עיוני מקרא ופרשנות, כרך ז' (קובץ), רמת-גן, תשס"ג, עמ' 85-82.

5. סוף הקדמת הרד"ק לספר יהושע. וראה גם דבריו בפירושו לשמו"ב ט"ו, כא; למל"א י"ז, יד. על גישת הרד"ק באשר למהימנות הטקסט, ראה: א' סימון, ראבי"ע ורד"ק - שתי גישות לשאלת מהימנות נוסח המקרא, ספר "ב-אילן", תשכ"ח, עמ' 237-191.

לדעת רד"ק, הקטסטורופה של גלות בבל פגעה גם בנוסח המקרא ונתרבו הגרסאות. אנשי כנסת הגדולה החזירו עטרה לישנה ע"י הכרעה בין הנוסחים עפ"י רוב ומיעוט. הכתיב והקרי נבע בשל חוסר אפשרות להכריע בין הגרסאות, כך גם דעתו של האפודי⁶.

לדברי הרד"ק והאפודי יש יסוד להנחתם בכמה ממקורות חז"ל כגון: "שלשה ספרים נמצאו בעזרה..."⁷ ואף עזרא הסופר נסתפק ביחס לכתיבתן של כמה תיבות ומספק שם ניקוד עליהן: "אמר עזרא: אם יבא אליהו ויאמר למה כתבת? אומר אני לו, כבר ניקדתי עליהם ואם יאמר לי יפה כתבת אותה, הריני מסלק נקודותיה מעליה"⁸.

גם חז"ל בכמה מקומות בתלמוד יסדו את דרשותיהם אף בתחום ההלכה על נוסח מלים שכתבתן שונה ממה שיש לפנינו כיום, כגון:
א. שבת נה, ע"ב: "מעבירים" - "מַעְבְּרִים" (שמו"א ב', כד).
ב. ירושלמי סוטה פ"א, ה"ח: "וישפט (שמשון) את ישראל בימי פלשתים ארבעים שנה" ובנוסח המסורה - "עשרים שנה" (שופ' ט"ו, כ).
 ועל כך כתבו בעלי התוספות במס' שבת נה, ע"ב, ד"ה: "מעבירים כתיב. הש"ס שלנו חולק על ספרים שלנו שכתוב בהם 'מעבירים'. וכן מצינו בשמשון..."⁹.

כנגד הרד"ק והאפודי סובר האב"בנאל כי לא יתכן שחלו ידיים בספר תורה שהרי עפ"י ההלכה ספר תורה שחטרה בו אות אחת הריהו פסול "ואם נחשוב שעבר על ספר תורה ההפסד והבלבול... לא ישאר לנו דבר קיים לשנסמוך עליו"¹⁰. על כן, לדעתו, ספרי התורה נמצאו בשלמותם כפי שנכתבו ונמסרו מסיני. בכתיב יש כוונה נסתרת, "יסוד מן הסודות מסתרי התורה... ולכן הניחם בכתב מבפנים כמו שנכתב, האמנם שם מבחוץ הקרי שהוא פירוש הכתוב הזר שהוא כפי טבע הלשון ופשיטת הענין"¹¹.

6. האפודי, הוא ר' יצחק בן משה הלוי (מחצית שנייה של המאה ה-14 ותחילת המאה ה-15), בספרו "מעשה אפדי", ד"צ ירושלים, תש"ל, פרק ז', עמ' 40.

7. ספרי, דברים, שני, מס' סופרים ו, ד.

8. ספרי, במדבר, פסקה כט; אב"בנאל נוסח א', פרק ל"ד; נוסח ב' פרק ל"ז.

9. רשימה ארוכה של דרשות המבוססות על כתיב במקראות נוספים שהוא שונה מהנוסח בידינו כיום, ראה בגליון הש"ס לרבי עקיבא איגר במס' שבת נה, ע"ב. כנגד גישת בעלי התוספות, מביא הרב ראובן מרגליות, מדרשים מקבילים ממקורות חז"ל שאין דרשותיהם נובעות מדיוקי הנוסח הנ"ל אלא מדרכי לימוד אחרות. ראה, ספרו: "המקרא והמסורה", ירושלים, תשמ"ט, עמ' ט-יא.

10. ר"י אב"בנאל, נביאים אחרונים, הקדמה לספר ירמיהו עמ' רצ"ט.

11. שם. יצויין שדבריו נוגעים לתורה, אך בני"ך יש לאב"בנאל הסבדים אחרים, כגון ביחס לריבוי קרי וכתב.

לדעת האברבנאל, הקרי הינו תוספת של עזרא להקל על הבנת הכתיב שאינו תקני מבחינה לשונית, אך טמונות בו כוונות. מדברי הרד"ק והאפודי ואף עפ"י דעתו של האברבנאל יוצא שיש התערבות אנושית בטקסט, אם בהכרעה בין כתבי יד שונים ואם בתוספת הקרי כפירוש לכתוב הזר.

בעידן ההשכלה וביקורת הנוסח, בעיקר במאה ה-19, דעות אלו יכלו לשמש כקטליזטור לפרוץ את חומת קדושתו של נוסח המסורה ומכאן הזהירות הרבה שנקטו חכמי ישראל, פרשני המקרא בימים ההם. על חשש מסוג זה, כתב ר' חיים בן עטר בפירושו לבמד' ז', א:

"ביום כלת. רז"ל אמרו יכלתי כתיב. ורואני כי בס"ת כתובה ב"א"ו. ואני אומר כי דברי תורה כאלו וכיוצא באלו אינם נמסרים לכל מרים יד בתופשי התורה כי ישובב הדבר הכפירה והזלזול בכבוד מורים.

יש לך לדעת כי סדר תורתנו הקדושה ותיבותיה ואותיותיה ספורות מזוקקות חצובות ממחצב קדוש ונורא, נפלאים המה למכיר בהם ויותר פליאות נעלמים מעין כל..."

ראש וראשון למשכילים היהודיים באירופה, ר' משה מנדלסון קבע: "שכאשר כתב משה רבינו עליו השלום את תורתו, כן היא עתה בידינו היום לא נשתנה בה דבר מאז ועד עתה"¹². לכן, לדעת מנדלסון גם הכתיב וגם הקרי הלכה למשה מסיני. הכתיב עם כוונותיו נמצא בגוף הטקסט, והקרי נמסר בשלשלת הקבלה בע"פ ממשוה ליהושע וכך הועבר מדור לדור, אלא שמחשש לשכחה העלו את הקרי על גליון הספר. עזרא ואנשי כנסת הגדולה נתנו גושפנקה לקרי על ידי שימורו במערכת של מנגנון המסורה.

המלבי"ם, בן המאה ה-19 שחווה על בשרו את נחת זרועם של המשכילים והרפורמים, על רקע דעותיו השמרניות, ומחשש להריסת כל הקדוש בישראל, כולל נוסח המסורה, יצא חוצץ כנגד כל דעה שממנה ניתן להסיק שידי אדם מעורבות בקביעת נוסח הטקסט. לכן דוחה הוא את דעותיהם של רד"ק, אפודי

12. מי מנדלסון, הקדמה ל"יתביבת שלום", וינה, 1846.

כך כתב לפניו הרמב"ם: "שהתורה שבידינו היום היא הנתונה למשה בהר סיני מבלי חילוף ושינוי כלל". ראה: רמב"ם בהקדמה לפירושו למס' סנהדרין, משניות, פרק עשירי (פרק חלק).

לדעת הגר"א בפירושו למשלי ט"ז, יט: "בכל מקום הקרי הוא נגלה והכתיב הוא נסתר, אך במקומות מועטים הוא בהיפוך, שהכתיב הוא נגלה והקרי הוא נסתר..." עיין שם.

ואגבנאל¹³. דבריו נאמרו כמובן על רקע דורו ומחשש ל"שועלים מחבלים כרמים ילכו בס לחבל ולהשחית ולקצץ בנטיעות, ולבלע את הקודש¹⁴. לדעת המלבי"ם, הקרי הוא "כפי הפשט וכפי דקדוק הלשון והוא העיקר, והכתיב שהוא משונה בא לצורך דרש ונדרש תמיד"¹⁵.

חז"ל ידעו את כוונות הכתיב והם דרשו דרשותיהם. תפקיד הפרשן לבאר את דרשות חז"ל ביחס לכתיב. וכך עשה המלבי"ם¹⁶. בעניין ההתייחסות של פרשנינו בשאלת נוסח המקרא בתקופת ההשכלה, על גישת שדי"ל, ראה מאמרו המקיף של שי ורגון: "שד"ל כחלוץ חוקרי המקרא היהודיים"¹⁷. בבדיקת שטח כוללת בפירוש "הכתב והקבלה" של ר' יעקב צבי מקלנבורג¹⁸, מצאתי התייחסויות מועטות לתופעת הקרי והכתיב¹⁹.

התייחסות מקיפה ומנחה יותר לתופעת הקרי והכתיב, כתב רייצ מקלנבורג בפירושו לויק' כ"ה, ל:

"אשר לא חומה. לו קרינן. וארז"ל אף על פי שאין לו עכשיו הואיל והיתה לו קודם לכן (רש"י); דע שהענין ברוב קרי וכתוב שבמקרא להורות שיש כאן הרכבה, אם משני שמות כמו כהקיר ביר מימי (ירמיה ו'), שהוא מורכב מן בור ובאר כי פתחות הבי"ת וחריקת היו"ד משלים חסרון האל"ף של באר, והוא על משקל שְׁיַת, שמיר וְשִׁיַת, מלשון ישאה' כמו שאו ערים, וזהאדמה תשאה שממה, שניקוד שְׁיַת משלים חסרון אל"ף של שאה, אך להראות ששם ביר מורכב מן באר ובור לכן כתיב בא"ו, שהכתיב בור והקרי ביר; ויש

13. דברים חריפים מאוד נגד דעותיהם של הרד"ק, האפודי והאברבנאל, מבלי לנקוב בשמם, כתב המהר"ל מפראג בספרו תפארת ישראל, פרק ס"ו: "...ראוי היה להם שילחכו עפר בלשונם ולא היו כותבים דעתם".

קדם לו הרמב"ן איש הקבלה שיש בכתיב סודות נעלים. ראה הקדמת הרמב"ן לתורה: "כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה... ומפני זה ספר תורה שטעה בו באות אחת במלא או בחסר פסול... וזה הענין שהביא גדולי המקרא למנות מלא וחסר בכל התורה והמקרא ולחבר ספרים במסורת עד עזרא הסופר הנביא שנשתדל בזה..."

14. מלבי"ם, הקדמה לספר ירמיהו. וכן דבריו של "אור החיים" שהובאו לעיל.

15. מלבי"ם, ויקרא ט"ז, כא; איילת השחר רמ"ז.

16. נח. ח. רוזנבלום, המלבי"ם ר' מאיר לייבוש, ירושלים תשמ"ח, עמ' 107.

17. בתוך: עיוני מקרא ופרשנות, כרך ו' (קובץ), רמת-גן, תשס"ג, עמ' 79-91.

18. ר' יעקב צבי מקלנבורג (1785-1865).

19. ראה פירושו ל: ב"י כ"ז, ג: ציד-צידה; ל', יא: בגד-בא ג; שמי כ"א, ח: לא יעדה-לו יעדה; ויק' י"א, כא: לא כרעים-לו כרעים; כ"ה, ל: לא חומה-לו חומה; במד' כ"ה, יב: שלום (וי"ו קטיעא).

גם כן הרבה משני גופים כמו ויט אהלה, או הרכבה מיחיד ורכבים: ויפול על צוארו, וישלך מידו את הלוחות; או הרבה משני זמנים, כמו והיו תוצאותיו הימה (יהושע י"ט), עתיד במקום עבר או בינוני והיו; ויש הרכבה משני בנינים כמו היצא אתך, תלונו עלינו מן הקל והכבד; ונמצאו הרכבות כאלה במלות שלמות שאין בהם קרי וכתוב, אם הרכבת בי שמות כמו: לפלמוני המדבר, דהיינו פלוני אלמוני; הרכבת שתי מלות, בחיים עדנה (קהלת ד'), ענינו עד הנה; הרכבת שני גופים ליחמנה במקלות, וישרנה הפרות; הרכבת שני זמנים, כי עתה יאהבני אישי; הבדל יבדילני מן עבר ועתיד; הרכבת בי בנינים הכבס את הנגע מהתפעל והופעל: וְהִפְתִּיתָּ בְשַׁפְתֶּיךָ (משלי כ"ד); וכן כאן הרכבה ממצואות והעדר, דהיינו אין לו ויש לו, ור"ל שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן, ותרגום אשר לו חומה (דיא עהעמאלס איינע מויער געהאבט): (רש"פ), עמ"ש בבשלח ביאכלמו כקש".

גם בפירוש "משך חכמה" על התורה לר' שמחה מדווינסק²⁰ יש מעט התייחסויות לקרי ולכתוב²¹.
מאידך ר' שמשון רפאל הירש איש פרנקפורט, ואיש הלשון והאטימולוגיה, באופן יחסי, הרבה להתייחס לתופעות הקרי והכתוב²².

20. ר' מאיר שמחה מדווינסק (1843-1926).

21. ראה פירושו ל: שמי ט"ז, ז: תלונו-תלינו; כ"ב, ד: בעירה-בעיר; ל"ט, לג: בריחו-בריחיו; ויקי כ"א, ה: יקרה-יקרחו; כ"ה, ל: לא חומה-לו חומה; במד' ג', נא: הפדים-הפדוים; דב' ה', י: מצותו-מצותי.

22. ראה פירושו ל: ב' ח', יז; כ"ד, טז; כ"ד, לג; ל"ט, כ; מ"ג, כח; שמות ט"ז, ז; כ"א, ח; כ"ב, ד; כ"ב, כו; ל"ב, יז; ל"ז, ח; ויקי ט', כב; י"א, כא; כ"א, ה; כ"ג, יג; כ"ה, ל; במד' א', טז; י"א, יא; ט"ו, כד; ל"ב, ז; דב' ה', י; י"א, יב; כ"ז, י; ל"ב, יג; ל"ג, ב.

ב. כתיב וקרי בפרשנות הנצי"ב

בבדיקת כל הפסוקים בתורה בהם צויין קרי וכתוב²³ נמנו למעלה מתשעים (92) מקומות כאלו, שניתן למינם לנושאים הבאים:

הנושא	בראשית	שמות	ויקרא	במדבר	דברים	סה"כ	התייחסות הנצי"ב
1 מילה אחת הבאה במקום שתיים	1	1	-	-	1	3	1
2 כתיב "לא" וקרי "לוי"	-	1	2	-	-	3	1
3 אות יתירה בכתיב (ה, ו)	1	-	-	-	1	2	-
4 חוסר יו"ד הריבוי בשמות	-	5	2	-	5	12	1
5 חוסר אות מאותיות אהו"י בסוף או באמצע התיבה	10	-	-	4	14	28	1
6 ה"א במקום וי"ו בסוף התיבה	2	3	2	1	-	8	1
7 חילופי וי-י	8	2	-	6	3	19	1
8 אות זעירא ואות רבתי	3	2	4	2	3	14	2
9 וי"ו קטיעא	-	-	-	1	-	1	1
10 חילוף בין מילים	-	-	-	-	2	2	-
סה"כ	25	14	10	14	29	92	9

23. עפ"י חומש "העמק דבר", הוצאת ישיבת וולאז'ין, ירושלים, תשנ"ט.

- א. רק בתשעה מקומות של הערות המסורה התייחס הנצי"ב במפורש לתופעות החריגות וביחס לתופעת הקרי והכתיב במיוחד התייחס רק בששה מקומות, להוציא אותיות זעירות ורבתייות וכן וי"ו קטיעא שאינם נמנים על קרי וכתוב.
- ב. ישנן מילים שהכתיב והקרי בהן שונה וחוזרות מספר פעמים בתורה, כגון:
 נער-נערה - 19 פעמים; צביים-צבאים (4); מצותו-מצותיו (3); קריאי-קרואי (3); ידו-ידיו (2); וישתחו-וישתחו (2); יעיש-יעוש (2); וילונו-וילינו (2); תלינו-תלונו (2); קצותו-קצותיו (2); שָׁלוּ-שָׁלוּ (2).
 לפי"ז אם נתייחס לאיפיון המילים שיש בהן קרי וכתוב מבלי לספור את המילים החוזרות, הרי שהמספר פוחת ועומד על 45 מילים בלבד²⁴ ומתוך אלה, כאמור, הנצי"ב התייחס לששה מקומות בלבד (13.3%).
- ג. ישנן בתורה שתי מילים שונות לגמרי בין הכתיב לקרי ואלה הן: "ובעפלים-ובטחורים"; "ישגלנה-ישכבנה" שבהיות הכתיב לשון לא נקייה בא הקרי וכותבן בלשון נקייה, כדברי התלמוד במגילה כח, ע"א: "כל המקראות הכתובים בתורה לגנאי קורין אותן לשבח"²⁵.
- ד. הרבה חילופים בין הקרי והכתיב קשורים לאותיות אהו"י המשמשות כאותיות נחות נעלמות, בשני אופנים:
 1) גם אם כתובות הן, אינן נהגות, אינן נשמעות בקריאה, כמו: וְחָטְאת (שמי ה', טז); עֲשֵׂה, נָאָה ועוד; יָקוּם, יָרוּם ועוד; יָקִים שְׂרִיתֶיךָ (ירמי' ט"ו, יא).
 2) אותיות או"י שמשמשות כאותיות הַמְשֵׁךְ, גם אם האותיות הללו אינן כתובות, הן נמצאות בכוח ונמשכות אחר תנועות מסויימות בהגיתן, אחר צירי, קמץ גדול, אחרי חולם ואחרי חיריק²⁶.
- נציין שאותיות או"י באות כאותיות לא עיצוריות גם באמצע התיבה וגם בסופה, להבדיל מהאות ה"א שבאה כלא-עיצורית רק בסוף התיבה, או באמצע המילה רק במילים מורכבות, כמו עשהאל, פדהאל. לאור האמור, אהו"י המשמשות במקרים רבים לא כאותיות עיצוריות אלא הן "נחות נעלמות" (כתובות ואינן הגויות) או "נעלמות בכח" (אינן כתובות אך מצויות במבטא) ומכאן החילופין התוך קבוצתית.

24. מסה"כ 92 שצוינו בטבלא יש להפחית 14 של אותיות זעירות ורבתייות, 1 של וי"ו קטיעא ועוד 33 מילים שחוזרות במקומות שונים. $93 - 48 = 45 = 93 - (14 + 1 + 33)$.

25. במסורה גדולה לזכי י"ד, ב: "די כתיבן לישן שגל וקרין לישן שכבה: דבי כ"ח, ל; ישעי י"ג, טז; ירמי' ג, ב; זכי י"ד, ב. במסורה גדולה לשמו"א ה', ו: "טחרים דכתבן עפלים וי בקריאה: שמו"א ה', ט; ה', ו; ה', יב; דבי כ"ח, כז; שמו"א ו', ד; ו', ה.

26. ראה: ראביע, צחות, י"ג, ב.

1. מיעוט התייחסויות פרשניות בפירושי הנצי"ב לקרי ולכתיב

כאמור, וכיוצא מהטבלא דלעיל, ישנן התייחסויות מועטות מפורשות בפירושי הנצי"ב ביחס לקרי ולכתיב, ויש לשאול:

א. מדוע כה מועטה התייחסותו המפורשת של הנצי"ב לתופעת מסורה זו, של הקרי והכתיב?

ב. מהם הקווים המנחים את הנצי"ב להתייחסויותיו הפרשניות בנדון?

נראה שהנצי"ב כחכמי התורה, בני דורו ("הכתב והקבלה", "משך חכמה", המלבי"ם) מיעטו להתייחס לתופעה שעמדה במרכז הויכוח בדור ההשכלה - ביקורת הנוסח. אין להכנס לויכוחי סרק בין חכמי התורה והמשכילים על רקע זה בבחינת: "אל תען כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו" (משלי כ"ו, ד).

בספרות חז"ל במישרין או בעקיפין, וכחשלמה מוסיף הנצי"ב להתייחס בכמה מקומות שחז"ל לא התייחסו אליהם. כמו"כ ישנם מקומות בהם השינוי בין הקרי והכתיב נוגע לחילופים של אותיות התנועה והקשף - אהו"י, דבר שהוא מותר ותקני מבחינה לשונית.

נבחן עתה את הכתובים הרלוונטיים:

2. מילה אחת הבאה במקום שתיים

בתורה מצויות שלוש מילים כאלה²⁷: ברי ל', יא: כָּגַד (בא-גד קי); שמי ד', ב: מָזָה (מה זה קי); דבי ל"ג, ב: אָשְׁדָת (אש דת קי).

הנצי"ב התייחס רק לאחת מההיקרויות הללו.

ברי ל', יא: "ותאמר לאה כָּגַד (בא גד קרי) ותקרא את שמו גד".

הע"ד: "בגד - היא נתפעלה בהנישואין של זלפה שלא היה לטובתה, כמו נשואי בלהה שהיה לטובת רחל, אלא לטובת זלפה ולשם מצוה, משום הכי קראה על שם הנשואין, ובתיבת כָּגַד כשהוא תיבה אחת הוא לשון נשואין, שמכונה בתורה בלשון בגד, כדכתיב "בבגדו בה" (שמי כ"א, ז) ופירש במסכת קידושין (דף יח, ע"ב) שפירש טליתו עליה. ועיין מה שכתבתי בסי' דברים כ"ג, א.

וכשהוא שתי תיבות בא גד, היינו ברכת המזל שמברכין בעת הנישואין, ועל זה ביחוד קראה שמו גד".

27. מתוך 15 מילים דכתיבן חד מילה וקריין תרי מלין: ברי ל', יא; שמי ד', ב; דבי ל"ג, ב; ירמי ו', כט; יחזי ח', י; תהי נ"ה, טו; קכ"ג, ד; איוב ל"ח, א; מ', ו; נתמיה ב', יג; דבהי"א כ"ז, יב; ישעי ג', טו; ירמי י"ח, ג; תהי י', י; דבהי"א ט', ד.

עפ"י הגמרא בקידושין ית, ע"ב דרשו "כבגדו בה" האמור לגבי אמה עברה שהאדון או בנו היו צריכים לשאת אותה בחופה. "מנהגם היה להתכסות בחופה בבגד החתן והכלה" (הע"ד לדבי כ"ג, א).

מה שאין כן נישואין שלא ע"י חופה, כמו ביבום או בלוקח אנוסת אביו שהמונח הלשוני הוא "כנף" ולא בגד, כמו בדברי רות לבועז: "ופרשת כנפך על אמתך כי גואל אתה" (רות ג, ט). לאה, בשונה מרחל אחותה, נתנה את זלפה ליעקב מבלי כל כוונה של הנאה עצמית, כי היו לה כבר ארבעה ילדים, מה שאין כן רחל כשנתנה את בלהה ליעקב, חשבה על הנאתה העצמית: "ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה".

על פי זה, נישואי זלפה ליעקב היו נישואין גמורים ללא רווחים צדדיים ועל כגון דא שייך לומר פרש טליתו עליה או "בגד" על כן אמרה לאה "בגד" לרמוז על נישואי החופה לשמם ואף מתלווה להם ברכת נישואין - בא גִּד = "ברכת המזל שמברכין בעת הנישואין".

אמנם יש דרשת חז"ל על שם זה אך לא על הכתיב אלא דווקא על "בא-גד": "אתיא גדא דניתא, אתא גדא דעלפא. בא פי שעתיד לגדד פשתיתן (יסודן) של עובדי כוכבים..."²⁸

מכיוון שחז"ל לא התייחסו לכתיב, נדרש לכך הנצי"ב בפירושו כאמור. לעומת זאת התייבה "מגה" בשמי ד', ב נדרשה בחז"ל בשמו"ר פ"ג, יב: "קָזָה שבידך אתה צריך ללקות"²⁹, ועל כן לא נדרש הנצי"ב לפרש את צורת הכתיב. באשר לכתוב השלישי: "מימינו אֶשְׁדָּת למו", אשדת - אש דת, הרי אין הבדל בין הקרי לכתוב בחסרון או יתרון אותיות אלא בחלוקת המילה לשתיים ועל כן כנראה גם חז"ל וגם הנצי"ב לא דרשו את הכתיב. לא כן היה בשני המקרים הקודמים: בגד=בא גִּד; מזה=מה זה.

3. כתיב "לא" וקרי "לו"

מתוך חמשה עשר מקומות במקרא כולו בהם כתוב "לא" וקרינן "לו"³⁰ יש בתורה שלוש מהם: שמי כ"א, ח: "אשר לא (לו ק') יעדה"; ויקי י"א, כא: "אשר לא (לו ק') ברעים"; וי כ"ה, ל: "אשר לא (לו ק') חומה".

למעשה, את שלושת המקראות האלו דרשו חז"ל ומכאן שלפי הנחתנו, אין הנצי"ב צריך להדרש להם ולהסבירם, אך בכל זאת הוא מתייחס למקום אחד, לזה של שמות כ"א, ח: "אם רעה בעיני אדניה אשר לא (לו ק') יעדה והפדה...".

28. בר"ר עא, ט וילקיש, חלק א', רמו קכ"ח.

29. וכך גם ברש"י ובפירוש בעלי התוספות לשמי ד', ב. וכן הובא גם בתנחומא, שמות, כ"ג.

30. שמי כ"א, ח; ויקי י"א, כא; ויקי כ"ה, ל; שמו"א ב', ג; שמו"א ב', ג; שמו"ב ט"ז, יח; מל"ב ח, י; ישעי ט, ב; ס"ג, ט; תהי ק', ג; קל"ט, טז; איוב י"ג, טו; מ"א, ד; משלי כ"ו, ב; עזרא ד', ב.

התייחסותו של הנצי"ב לקרי והכתיב כאן באה להבהיר את תרגום אונקלוס. דבריו של הנצי"ב לא נכתבו ב"העמק דבר" אלא ב"הרחב דבר" וזה סימן שאין הוא מחדש משלו אלא מעמיק כוונת אונקלוס. ב"העמק דבר" כתב: "אשר לא יעדה - משמעו שלא רצה ליעדה כפי הראוי".

ב"הרחב דבר": "ואונקלוס תרגם דקיימי ליה. כך העתיקו התוס' בחולין דף סה, ע"א, ופרשו שהיה לו לקיימה וליעדה דמצות יעידה קודמת... וכוונת ת"א הוא לבאר 'לו' בוי"ו משום דכתיב: "אם רעה בעיני אדוניה", והוא מיותר, דמה מקרא חסר אם היה כתוב: "וואם לא יעדה", אלא בא המקרא ללמדנו שאין ראוי למנוע מיעוד אלא אם כן רעה היא בעיניו, כמו באשה דאע"ג דיכול לגרש אפי' מצא אחרת נאה ממנה מ"מ כתיב: "כי מצא בה ערות דבר", משום שאינו הגון בלא זה לגרשה. הכא נמי אינו הגון שלא ליעדה אם לא שרעה היא בעיניו, ולא משום שמצא אחרת נאה ממנה. וא"כ קשה באמת: אמאי אינו הגון, הא לא נשאה עדיין! וזה א"א לנסות תחלה בתשמיש, מש"ה קרינן "לו יעדה" ות"א דקיימא ליה, שבשעת קנין הרי כמו שקידשה וסבירא ליה לת"א כתנא קמא בקידושין דף יט דיעוד מתחיל משעת קנין ונגמר אחר כך, משום הכי דוקא יאם רעה".

לכאורה איזו מחויבות יש לאדון כלפי האמה שקנה ליעדה, הרי אפי' את אשתו הנשואה לו יכול לגרש ק"ו כלפי אמה שעוד לא נשאה! אין זה אלא שהאמה יעודה לו כבר בשעת הקנין כדעת ת"ק בקידושין וזהו "אשר לו יעדה", ומעתה כמו שאשתו שיכול לגרשה "כי מצא בה ערות דבר" כך באמה שהיעוד התחיל בה בשעת קנייתה רק "אם רעה בעיני אדוניה" ולא רוצה ליעדה צריך לפדותה. גם שני המקומות האחרים בתורה נדרשו כאמור בחז"ל:

ויקי י"א, כא: "אשר לא (לו ק') כרעיים" נדרש במס' חולין סה, ע"א:
"ר' אליעזר ב"ר יוסי אומר: 'אשר לא כרעיים' - אף על פי שאין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן"³¹.

הנצי"ב לא התייחס גם לכתיב והקרי שיש בויקי כ"ה, ל: "אשר לא (לו ק') חומה" כי נדרשו במס' מגילה ג, ע"ב ובערכין לב, ע"א: "אעפ"י שאין לו עכשיו והיה לו קודם"³².

31. וראה שם פירוש רש"י: "אשר לא כרעיים. כתיב. ואשר לו קרי" וכך גם בתוספות שם, ד"ה: אע"פ שאין לו עכשיו".

32. וראה שם רש"י ותוספות בערכין לב, ע"א וכן בתוספות לחולין סה, ע"א, ד"ה: "אעפ"י שאין לו עכשיו".

4. אות יתירה בכתיב (ה/ו)

שני מקרים כאלה מצאנו בתורה: ברי כ"ז, ג: צידה- ציד; דבי ל"ב, יג: במותי-בְּמֹתֵי.

אין הנצי"ב מתייחס לשני המקומות כי על המקרה הראשון דרשוהו כבר חז"ל והשני אין הקרי והכתיב שונים בקריאה אלא בניקוד.

ברי' כ"ז, ג: "וצא השדה וצודה לי צידה" (ציד קי).
מדרש אגדה: "צידה" כתיב וקרינן ציד. אפר לו: בני, הבא לי ציד ר"ל צפרים, ואם לא תמצא הבא לי פנין י' והם עשרה האפורים בתורה, שנ': 'זאת הבהמה אשר תאכלו' (דב' י"ד, ד), ואם לא תמצא הבא לי פנין ד' והם דגים. ואני אופר לך: בני, שתזוהר בהלכות שחיטה והם חפשה דברים הפפסידים את השחיטה: שהייה, דרסה, חלדה, הגרמה ועיקור".

חז"ל דרשו בכתיב "צידה" לעמת "ציד" שבקרי על דרך הנוטריקון: צ-ציפורים, י-עשרה בעח"י כשרים המנויים בדבי י"ד, ד³³, ד-דגים, ה-חמשה דברים הפוסלים בשחיטה³⁴.

דב' ל"ב, יג: "ירכיבהו על במותי (בְּמֹתֵי קי) ארץ".

דבר דומה ביחס לקרי ולכתיב של מילה זו מצאנו גם במיכה א', ג: "ודרך על במותי (במתי קי) ארץ". בשאר המקומות כתוב תמיד ללא וי"ו - בְּמֹתֵי. מבחינת היגוי המילה אין הכתיב גורם לשינוי במבטא לכן לא נזקק הנצי"ב לפרש.

הצורה "בְּמֹתֵי" היא צורת סמיכות של "בְּמֹת" רבים ותמיד תיבה זו רבים נפרד מלאה בוי"ו וכך גם בהטייתה: בְּמֹתֵי, בְּמֹתֵיךְ, בְּמֹתֵיךָ, בְּמֹתֵיכֶם, בְּמֹתֵיכֶם, בְּמֹתֵימֶם³⁵.

אך כאמור מכיוון שאין שוני בהיגוי התיבה בין הקרי לכתיב, והוי"ו שכיח רבים, לכן לא ראה הנצי"ב צורך להתייחס לכך.

5. יו"ד הריבוי בשמות חסרה

בשנים עשר מקראות בתורה עפ"י הערות המסורה, באו תיבות המשמשות כשמות עצם רבים ללא יו"ד הריבוי שבא לפני וי"ו סופית בגוף נסתר: שמי כ"ח, כח: מטבעתו-מטבעתיו (קרי); שמי ל"ה, יא: בריחו-בריחיו (קי) וכך גם בשמי ל"ט, לג; שמי ל"ז, ח: קצוותו-קצותיו (קי) וכך גם בשמי ל"ט, ד; ז, ט: מצותו-מצותיו (קי), וכך גם ח', ב; כ"ז, י.

33. שור, שה כשבים, שה עזים, איל, צבי, יחמור, אקו, דישון, תאו וזמיר.

34. ראה מביא למסי חולין, משניות מאת פי קהתי, משניות מברכות. חמשת הדברים הפוסלים בשחיטה: שהייה, דרסה, חלדה, הגרמה ועיקור.

35. כך באו כתיבן והיגויין, ראה קונקורדנציה לתנ"ך.

רק בשני מקומות התייחס הנצי"ב לתופעה זו:

1. ויק' ט', כב: "וישא אהרן את ידו (ידיו ק') אל העם ויברכם...".
הע"ד: "את ידו - כתיב 'ידו' חסר יו"ד. וגם לשון "אל העם" אינו מדויק והיה צריך לכתוב "על העם"! אלא תחילה הרים אהרן ידו אחת רמז להם כי הוא יברכם למען יכוונו דעתם לשמוע הברכה, וכדאיתא בירושלמי מגילה והובא ברמב"ם ושו"ע או"ח סי' קכ"ח, סעיף כ"ג, ואח"כ הרים שתי ידיו ויברכם".
 הכתיב בא לרמז על ידו האחת בתחילה כדי שיכוונו לשמוע הברכה (הכתיב) אך הברכה עצמה היתה בשתי ידיים (הקרי).

2. ויק' ט"ז, כא (+ויק' א', ד): "וסמך אהרן את שתי ידו (ידיו ק') על ראש השעיר החי...".

הע"ד: "את שתי ידיו - עיין מה שכתבתי לעיל א, ד".
הע"ד לויק' א', ד: "וסמך ידו - ידוע דבעינן שתי ידים ולמד בתו"כ מדכתיב בשעיר המשתלח: 'וסמך אהרן את שתי ידיו'. ובנין אב לכל הסמיכות בשתי ידים. משי"ה כתיב שם "שתי ידיו" חסר - "שתי ידו" ללמדנו שבכ"מ דכתיב "ידו" בסמיכה הכי משמעו שיהא שתי ידיו... אלא נראה דבא ללמדנו דבעינן סמיכה בכל כחו וכדאיתא בחגיגה דף טז, ע"ב. ופירוש "ידו" היינו כחו ומשי"ה כתיב בלשון יחיד, כי היכי ללמדנו זאת גם המשמעות של כחו... והיינו דביוהכ"פ שגם הימין חלש אז מפני התענית, אינו נסמך אפי' בימין יפה אם לא שמכוין לסמוך בכוח גופו, משום הכי כתיב שם "ידיו" דלשתי ידיו יש לו לצרף כחו".

"יד" נקראת כל אחת משתי הגפיים העליונות באדם, אלא שבמשפטי תקבולת נרדפת, לפעמים "יד" היא דווקא יד שמאלית כמו בישעי מ"ח, יג: "אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים" כי "בימין אין צריך לכוין לעשות בכוח גופו, דימין ממילא כוחו עמו, אבל העושה בשמאל אינו נעשה יפה אלא אם מצרף בכוונה כוח גופו" ובכך ליד ימין יש די כוח מבלי להעזר בכוח גופו ואילו שמאל יש לה כוח רק אם מצרף סיוע של כוח גופו. אך שימוש בשתי ידיים יחד ללחיצה או סמיכה על דבר מה, יש בכך כוח גדול.

כשהתורה כותבת "וסמך ידו" (ויק' א', ד) הכוונה בשתי ידיו ובנין אב לכך בשעיר החי ביוהכ"פ שכתוב בו: "וסמך אהרן את שתי ידו (ידיו ק') אך למה לא כתוב "שתי ידיו" ביו"ד הרבים! הכתיב "ידו" בא ללמדנו משמעות נוספת למילה "ידו"³⁶ = כוחו, יכולתו. ולכן כתיב בלי יחיד. מכיוון שיש לסמוך על השעיר

36. וכפי שיש במובן הביטוי "כ"ד-ש" משמעו: כפי כוחו ויכלתו, כך "כיד המלך" (מליא י', יג; אסי א', ב; יח); "כיד הי אלקים" (עזרא ז', ו; ז', ט; ז', כח; ח', יח; נחמיה ב', ח).

המשתלח ביום כיפור, יום התענית בו האברים של האדם חלשים, כתוב "שתי ידיו" (ידיו ק') כדי לומר שיש לצרף לשתי גפיו העליונות שבימים רגילים יש בהם כוח דיו לסמיכה, עתה ביום התענית יש לצרף "ידיו" = כוחו, כוח גופו גם.

3. דב' ז', ט: "...האל הנאמן שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותו (מצותיו ק') לאלף דור".

הכתיב משמעו מצווה אחת - מצותו ואילו בקרי מצוות רבות - מצוותיו. הכתיב בא ללמדנו: "חובה להתחזק הרבה או להתנהג בחסידות באיזה מצוה או בעסק התורה אשר היא משמרת לכוח היהדות ועיין משי"כ לעיל ה', י ביאור על חסרון יו"ד במילת "מצותו" (הע"ד לפסוקנו). כי המתחזק מאוד בקיום מצוה אחת "מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל כי המתחזק מאוד בקיום מצוה אחת "עטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ"³⁷. הרמז לכך הוא בכתיב "מצותו" בלי יחיד - מְצַוְתוּ.

וכך כתב הנצי"ב גם בדב' ה', י:

"לאהבי ולשמרי מצותו (מצותי ק') - הנה עיקר משמעות "שומרי מצותי" מובא שם עפ"י המכילתא שהוא שומר במסירות נפש ובדרך חסידות... ועוד יש להבין חסרון יו"ד להלן ז', ט. ד"מצותיו" מיבעי כמו דכתיב שם "לאהביו" ובא ללמדנו דמצוה אחת בזה האופן סגי להיות נקרא שומר מצוה באהבת ה'...".

וכך יוצא גם מלשון הכתוב בדב' ו', א: "וזאת המצוה החקים והמשפטים...". הע"ד: "וזאת המצוה וגו'... כמה כח מצוה אחת עושה טובה לאדם גם לאח"כ... ומשייה היה ידוע לפנים זהירות במצוה אחת שיהא אדם שוקע דעתו בה ביותר...".

וכך משמע גם בדב' ח', ב: "...התשמר מצותו (מצותיו ק') אם לא".

וכן בדב' כ"ז, י: "...ועשית את מצותו (מצותיו ק') ואת חקיו...".

4. שמ' ל"ז, ח: "כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה מן הכפרת עֶשֶׂה

את הכרבים משני קצוותו (קצותיו ק')".

ובשמ' כ"ה, יט: "כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה מן הכפרת פְּעֻשׂוּ

את הכרבים על שני קצותיו".

בצווי, הפועל בא בלי רבים "תעשו", ואילו בעשייה ע"י בצלאל כתוב בלשון יחיד "עשה". כמ"כ בצווי כתוב "על שני קצותיו" בלי רבים ואילו בעשייה בשמי ל"ז, ח, בכתיב כתוב בלי יחיד "קצוותיו". כיצד להסביר שינויים אלה?

37. ירושלמי קידושין סוף פרק א; מכילתא פרשת בשלח על הפסוק: "אז ישיר".

ראה הנצי"ב העמק דב' לדב' ה', י: "לאהבי ולשמרי מצותו".

אין המקורות החז"ליים מסתמכים על הכתיב והקרי אלא כרעיון או על מקורות אחרים שאינם קשורים לכתיב וקרי.

לדעת הנצי"ב שני הכרובים משני קצות הכפורת צריכים להיעשות כד בבד, ביחד ולא בזה אחי"ז. זה יתכן רק אם יעבדו שני אמנים כל אחד בקצה אחד של הכפורת וזהו לשון רבים "עשו" אך בפועל נעשה נס בצלאל וכשהוא עומד מקצה אחד של הכפורת "עשה את הכרובים משני קצוותיו" (בלשון יחיד) - כאילו עמד משני הקצוות אך בפועל היה רק בקצה אחד. נס זה בוטא ע"י הכתיב והקרי "משני קצוותיו" - "שעל פי נס נעשה ע"י בצלאל לבדו, והוא חביבות יותר" (הע"ד לשמי כ"ה, יט), או "...משום שמן הנמנע היה לעשות שניהם ביחד באדם אחד, אבל בדרך נס נעשה ע"י בצלאל שניהם ביחד" (הע"ד לשמי ל"ז, ח).

5. שמי' ל"ט, ד: "כתפות עשו לו חברת על שני קצוותיו (קצותיו ק') וְחָבְרָה. ובשמי' כ"ח, ז: "שתי כתפות חברת יהיה לו אל שני קצותיו וְחָבְרָה."
לשון שני הכתובים האלו מלמדת:

שבצווי (שמי' כ"ח, ז), שתי הכתפות לא חייבות להיות קבועות כל אחת בקצה אחד של האפוד ע"י תפירה, אלא חיבורן ע"י קרסים וניתן לשנות מקומן, לכן כתוב: אָל שני קצותיו וחבר", כלומר ניתן לתת כל כתפה אל כל קצה משני הקצוות וזה אמור להתחבר כך בשעת לבישת האפוד. אין חובה כך אך אפשר הדבר.

ואילו בעשייה, בצלאל חיבר ע"י תפירה כל כתפה לקצה אחד קבוע בשבילה "והשכיל בצלאל שאינו בדווקא מחובר רק בשעת לבישה, אלא מכש"כ טוב שיהיה מחובר ע"י תפירה, מעתה אין מקום לכתוב כאן "שתי כתפות אל שני קצותיו" שהוא מיותר, ולא בא אלא ללמדנו דרשאי להחליף הכתפות מימין לשמאל כמש"כ שם, אבל עתה שהיה תפור אין צריך לכתוב "שתי". לפי"ז, אם לכל כתפה יש קצה משלה הרי הכתיב מרמז לכך "קצוותיו" = לקצה האחד של האפוד חוברה כתפה קבועה.

6. שמי' כ"ח, כח: "וירכסו את החשן מטבעתו (מטבעתיו ק') אל טבעת האפוד בפתיל תכלת...".

אין כאן דרשת חז"ל על הכתיב והקרי ואין גם התייחסות פרשנית של הנצי"ב. אולי כי העקרון הפרשני נכתב כבר בהיקרויות דומות, כמו אלו דלעיל. כלומר, רכיסת החושן לאפוד תהיה בפתיל תכלת אחד לכל טבעת שבקצה אל טבעת מקבילה שבאפוד ולא בדרך של פתיל ארוך המחבר את כל הטבעות, דבר שעלול להשתמע מלשון הכתוב "בפתיל תכלת" ולא "בפתילי תכלת". לכן הכתיב "מטבעתו", בצורת יחיד, שכל טבעת מהחשן תחובר בפתיל אחד לטבעת המקבילה שבאפוד. והקרי בא לומר לא רק לטבעת אחת של קצה אחד אלא החיבור יהיו מטבעתיו של שני הצדדים.

7. דב' ב', לג: "ויתנהו (סיחון) ה' אלהינו לפנינו ונך אתו ואת בנו (בניו ק') ואת כל עמו".

אין הנצי"ב מתייחס לקרי ולכתיב כי חז"ל התייחסו לכך וכפי שרש"י כותב: "ואת בניו. בנו כתיב שהיה לו בן גכור כמותו".

דברי רש"י מתבססים על תנחומא חקת, כ"ה וילק"ש במדי כא, רמז תשס"ח. **ובדב' ל"ג, ט:** "...האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר את בנו (בניו ק') לא ידע...".

פסוק זה כפשוטו, סותר את האמור בכתוב: "ויאספו אליו כל בני לוי" (שמי ל"ב, כו), לכן נדרש בספרי לדברים שי"ג:

"האופר לאביו ולאמו לא ראיתו. עלת על לב שלי עובד עבודה זרה, והלא כבר נאמר: 'ויעבד בשער הפתחה' (פ' ל"ב, כו)! אלא זה אבי אפו פ"שאל. ואת אחיו לא הכיר – זה אחי אפו פ"שאל. ואת בניו לא ידע – זה בן בתו פ"שאל"³⁸.

ניתן איפוא לומר שמדרש חז"ל זה מרמז על בן בתו האחת כמו בכתוב, ואם יש לו כמה בנות הרי זה עונה על הקרי "בניו".

8. שמי ל"ט, לג: "ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו, קרסיו, קרשיו, בריחו (בריחו ק') ועמדיו ואדניו".

וכך גם בשמי ל"ה, יא: "...את קרסיו ואת קרשיו את בריחו (בריחו ק') את עמדיו ואת אדניו".

אין התייחסות פרשנית לכתוב "בריחו". אך ניתן להניח שהנצי"ב, כדרכו, מוצא בכתוב שבא בלי יחיד כמרמז על בריח יחיד והוא הבריח התיכון המבריח מן הקצה אל הקצה ואשר לדעתו: "באשר היה בו אמנות יתירה לכוין בריח של שלשים אמה שיהא שוה להבריח מן הקצה אל הקצה" (הע"ד לשמי ל"ט, לג)³⁹, ואילו הקרי כוונתו להבריח שהושחלו בטבעות שהיו על קרשי המשכן, חמשה בריחים לכל צלע במשכן.

יש תיבות שאין הערת מסורה לגביהן והנצי"ב בכל זאת מתייחס למחסור יו"ד הריבוי בהן, כמו:

38. כך גם ביומא טו, ע"ב וגירסת הגר"א בספרי: "זה בן בתו מישראל" ולא "בני בתו מישראל" כגירסת מסי יומא.

39. וכך דברי רש"י לשמי כ"ו, כו: "...אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובים בעביון והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונין זה מול זה. וזה שנאמר: 'בתוך הקרשים' הבריחים העליונים והתחתונים שבצפון ושבדרום אורך כל אחת ט"ו אמה והתיכון ארכו ל' אמה. וזהו 'מן הקצה אל הקצה'...".

1. **שמ' ז', כח:** "ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך... וּבְצַמְךָ...
הע"ד: "ובעמך - היינו אנשי מלחמתו כמש"כ לעיל א', ט ובכ"מ. ובאשר
יש הרבה אופני אנשי מלחמה, אלה ברכב ואלה בסוסים וכדומה,
משום הכי כתיב 'וּבְצַמְךָ' בסגו"ל לשון רבים, ויו"ד הרבים חסר
ע"פ המסורה"⁴⁰.

2. **ויק' י', טז:** "... ויקצף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הַנּוֹתְרִים לאמר".
הע"ד: "הנותרם - כתיב חסר, ללמדנו דעל כן קצף בשביל שהיה חושש
שלא יענשו גם המה ח"ו בשביל שאינם נזהרים בקדשי המקדש,
וזה היה קשה על משה רבינו יותר מאילו עברו על מצות עשה
בעלמא, שאינו ראוי לקצוף טרם חקור דבר, אבל נרתע מפחד
העונש".

3. **במד' י', י:** "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי תְּדֻשְׁכֶם ותקעתם בחצרות...".
הרח"ד לויק' כ"ג, כד: "... ואיתא בסוכה דף נה: כתיב 'חדשכם' חסר
וכתיב 'ובראשי' איזה חודש שיש לו שני ראשים?
הוי אומר שהוא ראש השנה, ראש חדש תשרי...".
זהו איפוא חודש אחד עם שני ראשים - תשרי שראש חודש שלו הוא גם
ראש השנה.

6. חוסר אות מאותיות אהו"י בסוף או באמצע התיבה

על חוסר אות יו"ד באמצע התיבה, דננו בסעיף הקודם בעניין יו"ד הריבוי
החסרה בכמה תיבות. נבחן עתה היעלמויות נוספות של האותיות א, ה, ו, ל.
בסוף מילה מצאנו היעלמות האות ה"א בשם "נער-נערה ק"י - עשרים פעמים
בתורה. היעלמות וי"ו בסוף תיבה מצאנו בפועל וישתחו - וישתחו קי - פעמיים.
ובאמצע תיבה - הפדים - הפדוים קי - פעם אחת.
היעלמות אות אלף באמצע תיבה מצאנו גם בשמות וגם בפועל - שלוש פעמים:
מצתי - מצאתי קי; מרשית - מראשית קי; היוצת - היוצאת קי.
היעלמות יו"ד באמצע תיבה מצאנו בשם שָׁלוּ - שליו קי - פעמיים.

7. חוסר ה' בסוף התיבה

נער נערה

כאמור, תיבה זו באה בתורה בכתיב כשהיא חסרה ה"א הנקבה עשרים
פעמים. אין הנצי"ב מתייחס לתופעה זו כי חז"ל כבר דרשו לגביה במסכת כתובות
מ, ע"ב:

40. בספרים שלפנינו אין כל הערת מסורה.

"אמר ריש לקיש: הוציא שם רע על הקטנה⁴¹ פטור, שנאמר: "ונתנו לאבי הנערה – נערה עלא דיבר הכתוב (דב' כ"ב, יט)".

פסוק זה דן במוציא שם רע על אשתו בטענו שלא מצא לה בתולים. ענשו הכתוב בקנס כספי של מאה כסף. חיוב זה לדעת ריש לקיש הוא רק אם אשתו זו היא נערה ממש (גיל 12-12.5 שנים) אך אם היא קטנה (פחות מגיל 12) אין עליו קנס. כך הדבר גם באונס נערה מאורסה. הסיבה לכך היא הקרי "נערה" מלא ה"א

בסוף התיבה, לכן בקטנה פטור - "נער". לדעתו הקרי מכריע יותר. גם לגבי רבקה (בר' כ"ד) ודינה (בר' ל"ד) קטנות היו מגיל שתיים עשרה ולכן כתוב בהן "נער" חסר ה"א.

דרשה נוספת ביחס לנער-נערה מצאנו בזוהר⁴² לבראשית דף נ"א:
 "עד דלא קיבלה זכר נקראת נער בלא ה"א ופדקבלת זכר נקראת נערה
 בה"א. פאי טעמא? בגין דלא אתחברת בדכורא, ונכל אתר דלא אשתכח
 דבר וננקב - ה"א לא אשתכח דסלקא פתגן".

ובכן בשל התייחסות חז"ל לקרי ולכתיב בתיבה נער-נערה, לא נצרך הנצי"ב לפרש זאת.

נעיר כאן שבתורה מצאנו רק פעם אחת "נערה" מלא (דב' כ"ב, יט) בני"ך בכל היקרויותיה של מילה זו תמיד כתוב "נערה" מלא. כאמור, הפעם היחידה החריגה בתורה שהתיבה "נערה" כתובה בכתיב מלא היא בדב' כ"ב, יט ומשם למד ריש לקיש שקנס יוטל על מוציא שם רע רק בהיותה נערה בהגדרה ההלכתית - 12-12.5 שנים ולא קטנה.

8. חוסר וי"ו בסוף התיבה

וישתחו-וישתחו

כידוע, "וישתחו" - המשתחוה הוא אחד, ואילו "וישתחו" - המשתחוים הם רבים⁴³. נבחן עתה שני מקראות בהם הכתיב הוא בלי יחיד והקרי בלי רבים.

1. בר' כ"ז, כט: "יעבדוך עמים וישתחו וישתחו ק" לך לאמים הוה גביר לאחריך וישתחו לך בני אמך".

תחילה, הנצי"ב מבחין בין "עם" ל"לאום". "עם" הוא "אינו מלוכה בפני עצמו אלא עם בפני עצמו תחת שבט מלוכה אחרת", "לאום" הוא מלוכה ואומה בפני עצמו.

41. ההגדרות ההלכתיות ביחס לגיל הבת הן: קטנה - עד גיל 12 שנה; נערה - מגיל 12 על גיל 12.5 שנה; בוגרת - מגיל 12.5 ומעלה.

42. הנצי"ב נעזר לא אחת בהסבריו מתוך הזוהר, כמו בהעמק דבר לבר' י"ב, יא: "לבא מצרימה... ויותר מברא בזוהר סוף פרשת תזריע... וכן הע"ד ל: בר' ב', ח; ז', כג; ט"ו, ג; י"ט, א; ויק' י"ג, ב; כ"ג, לד; במד' ג', מא; דב' כ"ב, ב; כ"ו, יז; ל', יא.

43. כך כותב ר' חיים בן עטר בפירושו "אור החיים" על התורה, שמות י"ח, ז: "וישתחו... הנה הטעם שלא אמרו כי שניהם השתחו זה לזה לצד שאמר לשון יחיד-וישתחו וישק לך, זה הגיד כי אחד לבד השתחוה".

עפ"י כותב הנצי"ב: "...ומשום הכי כתיב וְיִשְׁתַּחוּ חסר, שאין הפירוש השתחואה ממש כעבדים אלא כעין דכתיב יִכְבְּדוּךָ עם עזי (ישעי כ"ה, ג)". מכיוון שבפסוקנו המשתחוים הם הלאומים שהם מלוכה ואומה אוטונומית איך ישתחוו כעבדים כנועים? אלא השתחויה זו אינה כהשתחוית כניעה מלאה אלא השתחויה פחותה לשם כבוד ומכאן כתיבה החסר.

2. ברי' מ"ג, כח: "ויאמרו שלום לעבדך לאבננו עודנו חי ויקדו וְיִשְׁתַּחוּ (וישתחו ק)". יתכן שהאחים שחרדו מאוד ממפגשם עם "האיש אדוני הארץ" שמא יתגולל עליהם ויתנפל עליהם ויקחם לעבדים ואת חמוריהם (מ"ג, יח), ולאחר שהאיש אשר על בית יוסף הרגיעם (מ"ג, כג-כד), כשפגשו את יוסף עצמו בהכנסו לבית, מגישים הם לו את המנחה, ומהחשש שעדיין קנן בלבם כתוב: "וישתחו לו ארצה" כניעה מלאה (מ"ג, כו), אך כשנוכחו לדעת שהוא שואל לשלומם ובשלום אביהם, פחת חששם ומעתה ההשתחואה הייתה פחותה ולכן כתוב: "ויקדו וְיִשְׁתַּחוּ" כהערכה של כבוד ולא כניעה. פירוש זה הוא עפ"י העקרון שכתב הנצי"ב בפירושו לברי' כ"ז, כט.

אך הנצי"ב מוסיף וכותב: "או שהשתחוו בשם אביהם. ונתקיים כאן החלום של השתחואת השמש".

מעתה לשון הרבים של הקרי "וישתחו" היא על השתחוית האחים ולשון היחיד "וישתחו" - מרמזת שהשתחיותם מייצגת את השתחואת האב ובכך נתקיים חלום של השתחואת השמש.

9. חוסר וי"ו באמצע תיבה

במד' ג', נא: "ויתן משה את כסף הַפְּדִים (הפדוים ק') לאהרן ולבניו על פי ה' כאשר צוה ה' את משה".

הע"ד: "על פי ה' היינו מחצה לאהרון ומחצה לבניו, כדאיתא בבבא בתרא דף קמג, וכמו בלחם הפנים, ומכאן הוא שלמדנו דכך הוא המשמעות, דאי חלקו בשווה אם כן מאי 'על פי ה'" הא ממילא הכי הוא, אלא היתה הקבלה בפירוש 'אהרון ובניו' דמחצה לאהרון וכר".

מסי הבכורים העודפים על מנין הלויים היה מאתיים שבעים ושלושה. הואיל ופדיון כל בכור הוא חמישה שקלים סה"כ פדיון עבור מאתיים ושבעים ושלושה הוא אלף שלוש מאות שישים וחמישה שקלים. עפ"י הגמרא במס' בבא בתרא, אדם המבטיח ממונו לשתי קבוצות אנשים גם אם לא שוות במנין, אם לא פרט סכומים לכל קבוצה, הסכום יתחלק ביניהן שווה בשווה.

הלכה זו מצויה גם בחלוקת לחם הפנים כי נוסח התורה הוא: "והיתה לאהרן ולבניו" ולכן, הכהן הגדול נוטל מחצית ושאר הכהנים המשרתים במשמרתם יטלו מחצית.

בפסוקנו, מסי' העודפים אינו זוגי (273) והיה ניתן לחשוב שאחד הצדדים (אהרון או בניו) יטול עבור 137 בכורים והצד האחר עבור 136 בכורים. הכתיב "הפדים" החסר אות וי"ו מלמד שאין צורך לתת פדיון שלם של הכהן העודף לאחר החלוקה הזוגית (1+136+136) או לאהרן או לבניו, אלא ניתן לחלק את הפדיון גם לחצי מבלי להשאירו שלם⁴⁴.

10. היעלמות אל"ף באמצע תיבה

בארבעה כתובים בתורה מצאנו תיבות חסרות אל"ף באמצען:
במד' י"א, יא: מצתי - מצאתי (ק'); דב' י"א, יב: מרשית - מראשית (ק'); דב' כ"ח, נז: היוצת - היוצאת (ק'); במד' ט"ו, כד: לחטת - לחטאת (ק').

1. במד' ט"ו, כד: "...ושעיר עזים אחד לחטת ולחטאת ק'".
רש"י בעקבות התלמוד במס' הוריות יג ומס' זבחים דף נ' כתב:
"לחטת, חסר א' שאינו כשאר חטאות, שכל חטאות שבתורה הכאות עם עולה, החטאת קודמת לעולה, שנאמר: 'ואת השני יעשה עולה' (ויק' ה', י) וזו עולה קודמת לחטאת".

בחטאת העלם דבר של ציבור בחטא עבודה זרה, מקדימים את שעיר העזים לחטאת לפני פר העלם של ע"ז שהוא לעולה. הלימוד הוא מהכתיב "חטת" חסרה אל"ף לומר, שחטאת זו חסרה היא לעומת חברותיה שקודמות לעולה.

2. דב' י"א, יב: "עיני ד' אלהיך בה מרשית (מראשית ק') השנה ועד אחרית שנה".

אין הנצי"ב מתייחס לקרי שבפסוק זה כי כבר חז"ל התייחסו אליו.
ראש השנה טז, ע"ב:

"וא"ר יצחק: כל שנה שְׁרָשָׁה בתחילתה פתגמיות בסופה, שן': 'פראשית השנה', 'פרשית' כתיב, ועד אחרית - סופה שיש לה אחרית".
פירש רש"י שם: "אישראל עושין עצמן רָשָׁין כראש השנה לדבר תחנונים ותפלה, כענין שנאמר: 'תחנונים ידבר רש' (משלי י"ח, כב)".

וכן התוספות שם: "שְׁרָשָׁה בתחילתה - שמתוך שישראלים רשים, לבם נשבר ומרחמים עליהם מן השמים".

גם בשתי התיבות האחרות בהן חסרה אל"ף באמצע תיבה, למרות שאין הנצי"ב מתייחס לשינויי הכתיב והקרי, סביר שפירושיהן מבוסס על אותו עקרון שמצאנו בשתי הדוגמאות הקודמות.

44. ראה פירוש "משך חכמה" לרי מאיר שמחה מדווינסק לפסוקנו.

3. **דב' כ"ח, נז:** "ובשליטה היוצת (היוצאת ק') מבין רגליה ובבניה אשר תלד כי תאכלם בחסר-כל בסתר...".
 ההבדל בין "שליטה היוצאת מבין רגליה" לבין "בניה אשר תלד" הוא ששליטה מדובר בשליה שיש בה עובר שלא כלו לו חדשיו או עובר מת, ואילו "בניה אשר תלד" הם חיים.
 אם כך הפועל "היוצת" בכתוב חסר מצביע על פגם, על אי שלמות של העובר בתוך השליה.

4. **במד' י"א, יא:** "ויאמר משה אל ה' למת הרעת לעבדך ולמה לא מצאתי (מצאתי ק') חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי".
 לא יתכן לומר שמשה לא מצא חן בעיני ה', והרי ה' בעצמו אמר לו "כי מצאת חן בעיני" (שמי ל"ג: יב, יג, טז, יז) ובהמשך פרקנו משה אומר בעצמו לה': "הרגני נא הרג אם מצאתי חן בעיניך" (טו) אלא כדברי הנצי"ב:
 "ולמה לא מצאתי חן - נגד העם המתאווים טוב, כאילו חסר לי זה הטוב באשר שמת משא כל העם הזה עלי".
 מציאת חן של משה חסרה לא מחמת ה' אלא בשל בני ישראל שמתלווננים על המן ומבקשים בשר אף כי טעמו בו כל טעם. כרמז לאותו חסרון ופגם בחינו של משה בא הפועל "מצאתי" חסר אי בכתוב⁴⁵.

11. היעלמות יו"ד באמצע תיבה

כאמור, מלבד יו"ד הריבוי שדנו בו בפרק הקודם, מצאנו את המילה "שְׁלִי" חסרה יו"ד בשני פסוקים: במד' י"א, לב: השלו - השליו ק'; שמות ט"ז, ג: השלו - השליו ק'⁴⁶.
 אין הנצי"ב מתייחס לשינויי הכתיב והקרי בשני המקומות, כי העניין נדרש כבר בחז"ל.

יומא עה, ע"ב:

"ארבעה מיני שליו הן, ואלו הן: שיכלי וקיבלי ופסיוני ושליו, פעליא דכולהו שיכלי, גרועה דכולהו שליו".

"שליו" הוא גם שם כולל לסוגים השונים שבמין כדברי הגמרא: "ארבעה מיני שליו הן". אלא ש"שליו" בכתוב מלא הוא הטוב יחסית לזה הפחות ממנו והוא "שלו" בכתוב חסר.
 מכיוון ששאלו בשר שלא כהוגן, מרמז על הפחות שניתן להם ואילו לצדיקים ניתן השליו - המשובח⁴⁷.

45. אבן עזרא כותב: "ומילת יִצְתִי חסרת אל"ף. ורבים כמוה, כי אין תימה לחסרון המלך יהו"א". חידוד לשון אותיות אהו"י והמלך יהוא.

46. ובתהי ק"ה, מו: "שאל ויבא שְׁלִי".

47. ראה מהרשי"א ליומא עה, ע"ב.

ויש תיבות שאין הערת מסורה לגביהן ובכל זאת הנצי"ב מתייחס למחסור היו"ד בהן, כמו:

1. ויק' כ', כו: "... וְאֶבְדֵּל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים לְהִיּוֹת לִי".
הע"ד: "...ומשי"ה כתיב וְאֶבְדֵּל חֶסֶר, משום שההבדלה זו כבר כתיב מקודם ונוסף כאן רק על מחשבה".
2. במד' ג', ד: "וַיִּמַּת נֹדֵב וַאֲבִיהוּא לִפְנֵי ד' בְּהַקְרִיב אֵשׁ זֶרֶה לִפְנֵי ה'..."
הע"ד: "בהקרבם - חסר יו"ד דכבר ביארנו בפרשת שמיני שלא הקטירו נדב ואביהוא שתי המחנות אלא מחתה אחת והשני סייע לו, משום הכי כתיב חסר".

12. ה"א במקום וי"ו בסוף התיבה

כינוי השייכות בנסתר מובע ע"י המילה "שָׁלוֹ" ובשילובה עם שם העצם מצרפים לשם וי"ו חלומה - "ו", כמו: אֶשְׁתוּ, בֵּיתוֹ, רְכוּשׁוֹ וכדו'. אך בתורה נמצאו שמות שכינוי השייכות שלהם בנסתר הוא חולם והי"א בסוף, כמו: עִירָה, סוּתָה (ברי מ"ט, יא). בְּעִירָה (שמי כ"ב, ד); בְּסוּתָה (שמי כ"ב, כו); בְּרַעֲהָ⁴⁸, וְנִסְכָּה (ויק' כ"ג, יג); ובפועל בעתיד לנסתרים: יִקְרָחָה (ויק' כ"א, ה); וְהָיָה (במי ל"ד, ד). תופעה זו זכתה להתייחסות פרשנית של הנצי"ב רק בשמי כ"ב, כו:

"כי היא קְסוּתָה (כסותו ק') לבדה היא שמלתו לערו..."

פסוקנו עוסק במשכון בגדו של עני ולא בשמלת כבוד שעשיר רגיל ללבוש על בגדיו הפנימיים, אלא שמלה זו יחידה היא לעני המשמשת אותו או לכסות על בגדיו הפנימיים הקבועים, או שהיא שמלתו היחידה לעורו, ולפעמים שְׁמָלָה זו משמשת גם לו וגם לאשתו ככסות יום ומכאן הסברו של הנצי"ב לאופן כתיבת המילה "קְסוּתָה".

"וכתיב 'כסותה' בהי"א לרמז דאפשר שכסות שלו היא ג"כ כסות

אשתו, כדאיתא בנדרים מט, ע"ב בדרכי יהודה".

ואולי זה גם ההסבר לשמי כ"ב, ד: "ושלח את בעירה" - גם אם ישלח בְּעִירָה של אשתו שהיא מנכסי אשתו, נכסי מלוג.

כתיב וקרי המרמזים לזכר ולנקבה, כתב הנצי"ב בפירושו לשיר השירים ד', ט:

"לבכתני אחתי כלה לבכתני באחד (באחת ק') מעיניך..."

מטיב שיר: "באחת מעיניך. בזכות אחד מראשי העדה שנמשלו

לעינים וכדאיתא בפרקא דחסידי דבעת צרה בא זכות צדיק אחד

שבדור ומגין על הדור. ויש בזה קרי וכתוב - באחד - באחת, ללמדנו

דפעם בזכות צדיק אחד ופעם בזכות צדיקה אחת נצולים, כמו

במלחמת דבורה..."

48. בְּרַעֲהָ. רַעֲהָ - צורה מקוצרת של "בְּרַעֲהוּ" (שם הפועל) או "בְּרַעֲהוּ" (שם הפעולה) וכתוב בהי"א במקום וי"ו.

בשאר המקומות עפ"י המצויין לעיל, אין כל התייחסות פרשנית של הנצי"ב. כנראה אין הנצי"ב רואה כל בעיה בסוג זה של חילופי ה-ו' בסוף תיבה הן לכינוי שייכות בנסתר והן בפועל לנסתרים בעתיד כי זו צורה לגיטימית של הכתיבה הדקדוקית. התייחסותו לשמי כ"ב, כו - "כי היא כְּסוּתָהּ" באה מתוך שמיעה - "שמעתי" ואף לא הביא מקור שמועתו, כפי שעשה בהזדמנויות אחרות⁴⁹. התייחסותו באה אגב ההבחנה הלשונית שהוא עושה בין "שמלה" ובין "כסות"⁵⁰ ומה לשמלה של כבוד ולעני בו עוסק פסוקנו.

חלק מן הפסוקים הנ"ל אליהם לא התייחס הנצי"ב יש לגביהם גם דרשות חז"ל, כמו תרגום אונקלוס לבד' מ"ט, יא: עירָה - לְקַרְתָּיה (ת"א) ולכן עירָה=לעיר (ה"א המגמה), סוּתָהּ - ל' הסתה הנובעת מ"ין עפ"י כתובות קיא, ע"ב: "ושמא תאמר אינו מרוה ת"ל: 'סוּתָהּ' ופרש רש"י: "סוּתָהּ - לשון הסתה שה"ן מוסית את השכור". הסתה זו כוונתה ניאוף והאות ה"א בסוף התיבה מרמזת על כך. כך גם ויק' כ"ג, יג: "ומנחתו שני עשרנים... וְנָסְכָה וְנָסְכָה (וְנָסְכָה ק') יין רביעית ההין". ויש דרשות חז"ל במנחות פט, ע"ב:

"אפר ל' אלעזר: כתוב 'ונסכה' וקריע 'ונסכו' כיצד? נסכה דפנחה כנסכו ד"ן. פה יין רביעית אף שכן נבי רביעית".

כך גם ויק' כ"א, ה: "לא יִקְרָה⁵¹ קרחה בראש...". וכתב על כך בעל "מנחת שני":

"ובמה שנכתב בה"א ולא ברא"ו יש רמז למה שאמרו רבותינו במסי מכות פרק 'אלו הן הלוקין' (כ, ע"א) שאם קרח חמש קרחות בחמש אצבעות, כגון דסך אצבעותיו נשא, כלומר, סם המשיר את השער ואותבינהו בבת אחת בהי מקומות, כלומר והתרו בו התראה אחת שאפילו הכי מחייב חמשה... ועיין עוד טעם בסי הזוהר, אמור דף פ"ט".

49. ראה הע"ד בהקדמה: "אשר שמעתי מפי חותני הגאון מוהרי"ץ זצ"ל", כך גם בהע"ד לבמי א', מב: "שמעתי בשם הגר"א ז"ל" (הע"ד לבמדי י"א, לב); "כן שמעתי מהרב הגאון מה"ו אלעזר משה ש"י האב"ד דק"ק פינסק" (הע"ד לבמי כ"ח, לא). ואילו "שמעתי" ללא מקור השמועה, הובא בשמי כ"ב, כו וכן בהע"ד לבמדי י"ט, כא ולשמות י"ז, יב.

50. "שְׁלָמָה" - "בגד עליון שאינו בבתי ידים כמו יכסותי אלא מעטפת מלמעלה לשם כבוד, וגם מציעים את המטה לפרקים".

51. וכבר ציינו לעיל שהנצי"ב נעזר בפירושו גם בזוהר. ראה לעיל הערה 42. במסורה גדולה לאיכה ד', יז: "עוֹרְיָה תכלינה עינינו" צוינו 14 מלין דכתיבין ה"א בסוף תיבותא וקרי וא"ו: ויק' כ"א, ה; דבי כ"א, ז; מל"א כ"ב, מט; מליב כ', ד; ירמי ב', טו; נ', ו; תהי ע"ג, ב; ירמי כ"ב, ו; יחזי כ"ג, מג; ל"ז, כב; איוב ט"ז, טז; איכה ד', יז; יחזי ל"ה, יב; דניאל ג', כט. ברוב ההיקרויות הללו באה הצורה הדקדוקית העתיקה לנסתרות שסיומה "ה"י וכך גם במסורה גדולה ליהו ט"ו, ד: "וְהָיָה תצאות הגבול ימה": "זו כתיבין ויהיה וקרינן ויהיו": במדי ל"ד, ד; יהו ט"ו, ד; י"ח, יב; י"ח, יד; י"ח, יט; ירמי נ', ו; יחזי ל"ז, כב.

אך, כאמור, אי התייחסותו של הנצי"ב לתיבות שיש בסופן הי"א וקרי בראיו זה עניין תקני מבחינה דקדוקית, וסיוע לכך שיש ארבע פעמים בחומש בראשית התיבה אָהֶלָה ואין לגביהן כל הערת מסורה ואף הנצי"ב לא התייחס אליהן⁵².

13. חילופי וי-י

ראינו כבר לעיל את התייחסותו של הנצי"ב לכתוב "מְצֹתוֹ" (דבי ה, י) שהיה צריך לכתוב "מְצֹתֵי" כחברו בסביבתו "לְאוֹהֲבֵי". התייחסות זו באה בגלל השינוי הטקסטואלי. אך בשאר המקומות בהם יש הבדל בין הכתיב והקרי ביחס לאותיות וי-י אין כל התייחסות פרשנית בפירושי הנצי"ב⁵³. הסיבה לכך היא שזוהי תופעה רגילה של חילופי וי-י. גם בכתובים הרבים שיש בהם חילופי וי-י, יש כאלה שנדרשו בספרות חז"ל כמו: בר' ח', יז: "כל החי-אשר אתך... הוצא (הִצָּא ק) אתך..." ונדרש בביר ל"ד, ח: "אמר ר' יודן: הוצא כתיב, היצא קרי". שתי הצורות הוצָּא, הִצָּא הן בבנין הפעיל שיש לו, כידוע, שתי משמעויות: א. לגרום למישהו שהוא יעשה את הפעולה וזה הִצָּא (פי הפועל הגויה). ב. לעשות פעולה במישהו או במשהו וזהו הוצָּא, בכוח ע"י משיכה בחבל או הכאת בעלי-החיים בתיבה שיצאו⁵⁴ (פי"א הפועל דמומה).

וכך בבר' כ"ה, כג: "שני גיים (גיים ק) בבטנך". ונדרש בביר ס"ג, ז: "שני גויס בבטנך - שני גִּיֵּי גויס בבטנך, זה פתגמה בעולמו וזה פתגמה בפלכותו" (היו"ד השנייה הומרה לאל"ף). ובמסי עבודה זרה יא, ע"א: "אפר רב יהודה אפר רב: אל תקרי גויס אלא גייס. זה אנטוניוס ורבי שלא פסקו פעל שלחנם לא חזרת ולא קישות ולא צנון, לא ביעות החפה ולא ביעות הגשמים...".

וכך במדי אי, טז: "אלה קרואי (קריאי) העדה...". ונדרש במדרש "לקח טוב": "אלה קריאי העדה - ביו"ד כתוב, פלפד שכולס היו צדיקים והם היו בנתנת עשרת הדברות, שהיו ב'ויקח קורח' (בעד' ט"ז, ב) 'קריאי בועד' חסר יו"ד - על שהיו רשעים".

52. אָהֶלָה: ברי טו, כא; י"ב, ח; י"ג, ג; ל"ה, כא. וחז"ל אף התייחסו לצורת כתיב זו, ראה למשל: לבדי טו, כא - תנחומא בבר נ"ח, כ; ברי לו, לבדי י"ב, ח - ברי ל"ט, טו. לבדי י"ג, ג - כני"ל וכנראה כך גם לגבי ברי ל"ה, כא. באשר לדרשה בברי י"ב, ח "אהלה - אהלוי" מובא ב"גור אריה" למחר"ל מפראג, עפ"י הדרשה שתחילה נטה אוהל של שרה ואח"כ את שלו, משמע שהכתיב קודם לקרי, מה שלא משתמע מדרשת הגמרא בחגיגה ב, ע"א יָקָה - יָקָה וראה שם תוספות.

53. כך בכתובים הבאים: ברי ח', יז; י, יט; י"ד, ב; ח, כ"ד, לג; כ"ה, כג; ל"ה, ה; יד, ל"ט, כ; שמי ט"ז, ב; ט"ז, ז; במדי אי, טז; ט"ז, יא; כ"א, לב; כ"ו, ט; ל"ב, ז; י"ד, לו; דבי כ"ט, כב.

54. ראה רש"י לפסוקנו וכן פירוש המיוחס לרש"י על ברי"ר לד, ח וכן פירוש המהר"י שם.

למרות המקומות הנ"ל שחז"ל דרשו, וכאמור פסוקים של קרי וכתוב שנדרשו בחז"ל אין הנצי"ב נזקק לפרשם, הרי מדובר בשלושה מקרים בלבד אך הרוב, 16/19 היקרויות לא נדרשו בחז"ל ואין הנצי"ב מפרשן וזאת, כאמור, תופעה דקדוקית של חילופים שגרתיים בין האותיות ו-י⁵⁵.

ולבסוף נציין שיש תיבות במקרא שנקראות תמיד או כמעט תמיד באופן שונה מאופן כתיבתן ואין על כך הערות מסורה. כך: שם "הויה" הנקרא תמיד בשם אדנות, כדברי הגמרא: "לא כשאני נכתב אני נקרא, נכתב אני ביו"ד ה"א ונקרא אני נאל"ף דל"ת" (פסחים נ, ע"א)⁵⁶. השם "ירושלים", להוציא ב-5 מקומות שבא בכתוב מלא - ירושלים, הרי בשאר המקומות בתנ"ך, 662 פעמים, תמיד חסר - "ירושלם".

כינוי הגוף לנסתרת "היא" הבא בתורה 210 פעמים לרוב (199 פעמים) בא בא"י - "הוא" ולא "היא".

סיכום

תקופת ההשכלה היהודית באירופה, בעיקר במאה ה-19, רעשה וגעשה בתחומים רבים של חיי היהודים ומסורותיהם מדור דור. בין הנושאים בהם עסקו לא רק הנוצרים באקדמיה אלא גם המשכילים היהודיים היה ביקורת הנוסח של מקרא, כולל הנוסח בחמשה חומשי תורה.

חכמי ישראל, שומרי התורה והמסורה יצאו להגנת נוסח המסורה כפי שנתקדש בעם ישראל מדור דור. מלבד המלבי"ם שכיוון במפורש את חציו כנגד המשכילים שהם: "שועלים מחבלים כרמים ילכו בס לחבל ולהשחית ולקצץ בנטיעות ולבלע את הקודש" (הקדמתו לספר ירמיהו), חכמי ישראל האחרים, רי"צ מקלנבורג, בעל "הכתב והקבלה", ר' מאיר שמחה מדוינסק, בעל "משך חכמה" והנצי"ב מוולוז'ין, אינם מציפים על פני השטח בעיה זו במפורש בפירושיהם, ואף ממעטים בהתייחסויותיהם הפרשניות על תופעות הקרי והכתוב.

55. מעניין לציין שהתיבה "מְצוֹתַי" בעשרת הדברות בפרשת יתרו (שמי כ, ו) באה בעשרת הדברות שבפרשת ואתחנן בכתוב "מצותו" (מצותי קי) (דב' ה, י). ראה: מהר"ל מפראג, "תפארת ישראל", פרק מ"ג.

56. הסבר לכך, ראה מהר"ל מפראג, "נצח ישראל", פרק מ"ב.

מתוך למעלה מתשעים הערות מסורה יש שבעים ושבע מהן שהם שינויים בין הכתיב ולקרי. בין שבעים ושבע הערות אלו יש מילים החוזרות ונשנות כמה וכמה פעמים במקראות שונים (כמו המילה "נער-נערה (קז)") הנשנית בתורה תשע עשרה פעמים) אם ננטרל כפילויות אלו, נמצא ארבעים וחמש מילים בלבד שיש בהן חילופי כתיב וקרי ומתוך אלה ישנן התייחסויות פרשניות ישירות של הנצי"ב על שש-שמונה מילים בלבד.

ההסברים לכך הם:

- א. אין לייחס חשיבות להבליהם של מבקרי הנוסח, בבחינת "אל תען כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו" (משלי כ"ו, ד).
- ב. אין להכנס לעימות גלוי כנגד מבקרי הנוסח, בבחינת "אל תעירו ואל תעוררו" את שומרי אמוני המסורה, בני התורה.
- ג. לשומרי אמוני המסורה המעוניינים למצוא מרגוע לנפשם יחפשו בספרות חז"ל הענפה, בתלמודים ובמדרשים, בתרגומים ובזוהר הקדוש תשובות להסברת הכתיב והקרי.
- ד. בפסוקי כתיב וקרי שאין לגביהם התייחסות חז"ל, כותב הנצי"ב את התייחסויותיו הפרשניות.
- ה. לחלק מן הכתובים שיש בהם קרי וכתוב, כותב הנצי"ב את התייחסויותיו הפרשניות על סמך דברי חז"ל שאינם באים ישירות להסביר את תופעת הקרי והכתיב.
- ו. תופעת "כתיב" מסויימת שנתבאר עקרונה הפרשני, אין להזדקק לה שוב ושוב ובדרך ההעברה ניתן להסבירה במקומות "כתיב" נוספים.
- ז. תופעת כתיב וקרי הקשורות לקבוצת האותיות אהויי המשמשות לא כאותיות עיצוריות אלא באות כנחות נעלמות וכאותיות המְשָׁךְ אין לראות בכך תופעה גרפית חריגה והיא תקנית בכתיבה.